

Σωτήρης Δημητρίου, *Μορφές βίας*, Σαββάλας,
Αθήνα, 2003, σ. 313

Ο Σωτήρης Δημητρίου επανέρχεται στην κίνηση των ιδεών μέσα από τη δημοσίευση της τελευταίας του δουλειάς που αφορά το κοινωνικό φαινόμενο της βίας. Η ανάλυσή του, μέσα από την προσέγγιση της ανθρωπολογικής οπτικής, έρχεται να συναντήσει τις ανησυχίες και τις θεωρητικές επεξεργασίες του κλάδου, και

όχι μόνο, για την έννοια του δικαίου, για τον κοινωνικό μηχανισμό παραγωγής του φαινομένου της βίας, για τη σχέση της τελευταίας με το κράτος και με κάθε μορφή συγκεντρωτικής εξουσίας και, τέλος, για τον τρόπο που αυτή εμφανίζεται σε μη δυτικούς κοινωνικούς σχηματισμούς.

Θεμελιακή επιστημονική και μεθοδολο-

γική αναρώτηση του συγγραφέα είναι η πηγή της βίας, καθώς και η νομιμοποίησή της. Τούτο δεν έχει να κάνει μονάχα με τη διαδικασία διαμέσου της οποίας αυτή επιβάλλεται, αλλά και με τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτή στο εκάστοτε κοινωνικό συμπεριέχον. Στο μέτρο που η βία παραβιάζει την αρχή της αμοιβαιότητας και της ισότητας είναι η ιδεολογική επικάλυψη της εδραίωσης της ασυμμετρίας και των επιταγών της εξουσίας. Έτσι, διοχετεύεται σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής, ώστε να καθίσταται σχεδόν αδύνατο να παραβλεφθεί η δύναμη της πρακτικής της έκφρασης καθώς και της επιρροής που ασκεί στα κοινωνικά υποκείμενα. Είναι ενσωματωμένη στον τρόπο με τον οποίο εκλαμβάνουμε την έννοια του έθνους, του πολίτη, του εγκληματία, του παραβάτη, του Άλλου. Η μελέτη της βίας, ως κατηγοριοποιητικού μηχανισμού πλέον, αφού επιβάλλεται, διασταυρώνεται με ζητήματα κεντρικά στην προβληματική της ανθρωπολογίας, τη σχέση κανόνων και θεσμών, της ιδεολογίας και της συνείδησης, της πολιτισμικής σημασίας και της ερμηνείας, της γνώσης και της δύναμης, της πολιτισμικής κατασκευής και των παραγόμενων λόγων, της σχέσης –τέλος– του παγκόσμιου με το τοπικό.

Αυτή η προσέγγιση του φαινομένου επιβάλλει την ανάγκη της αναπλαισίωσης των δυνατοτήτων που δημιουργεί η συγκριτική ανάλυση, πράγμα που ο συγγραφέας πράττει με τον καλύτερο τρόπο. Η ανάλυση αυτή δεν περιορίζεται σε μια στείρα αντιπαράβολή των μορφών βίας ανά τον κόσμο ή ανά τοπική κοινωνία, αλλά δίνει έμφαση στις ιστορικές συνθήκες, στην πολιτική πραγματικότητα, στην οικονομική και πολιτισμική λογική, που όχι μόνο συνηγορούν στην έκφραση του φαινομένου, ή το αντίθετο, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο εκλαμβάνεται ως τέτοιο,

είτε πρόκειται για τη δική μας, τη δυτική κοινωνία, είτε για αυτές που έχουν επιτολιτισθεί από αυτή, κυρίως μέσα από την αποικιοκρατία, διαδικασία η οποία, αν μη τι άλλο, τελέσθηκε διά της βίας. Η αναφορά στο πλαίσιο που παράγει τη βία και τις συνεπακόλουθες παραστάσεις γι' αυτή δημιουργεί τις προϋποθέσεις ώστε να μην εκλαμβάνεται ως αυτονόητη και δεδομένη πραγματικότητα, ως μια έμφυτη και κληρονομημένη τάση του ανθρώπινου είδους. Ο συγγραφέας εξαιρετικά εύστοχα ανατρέπει την αίσθηση της δεδομένης και αυτοφυσικής φύσης των πραγμάτων καθώς ερμηνεύει τόσο το εν λόγω φαινόμενο όσο και εκείνα που απορρέουν από αυτό, την επιθετικότητα, τη σύγκρουση, τον πόλεμο, την αντεκδίκηση, την οργή, τον εγκλημασμό, την παραβατικότητα, αλλά και τη διαδικασία σφραγισμού μέσα από το πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων, όπως αυτές διαμορφώνονται στο ανταγωνιστικό πεδίο των συσχετισμών δύναμης και ελέγχου των πόρων, αλλά και της πολιτισμικής πλαστικότητας της συμπεριφοράς ανάλογα με το σύστημα κουλτούρας όπου αυτή ενθαρρύνεται.

Κατά συνέπεια, είναι σημαντικό να εξετάζεται και να αναλύεται κάθε φορά τι είναι αυτό που η κάθε κοινωνία αναγνωρίζει ως βία, αλλά και πώς εμείς τη θεωρούμε και την ερμηνεύουμε ως τέτοια. Εάν συναντά κανείς δυσκολίες ως προς τον ακριβή ορισμό της, τούτο οφείλεται στην αμφισημία της, καθώς αυτή είναι αποτέλεσμα της ιστορικής διαδικασίας, όπου και εγγράφεται, της ένταξής της σε συγκεκριμένους και διαφορετικούς πολιτισμικούς κώδικες, και της έκφρασής της μέσα από μια ποικιλία θεσμών και καθημερινών πρακτικών. Το γεγονός αυτό, υποστηρίζει ορθά ο συγγραφέας, διαφαίνεται εάν εξετάσει κανείς την πολιτισμική σημασία του φαινομένου σε άλλους πολιτισμούς πέρα από το δυτικό,

όπου μια σειρά μηχανισμών «πρόληψης», θα λέγαμε, επιστρατεύονται με σκοπό την αποτροπή της επιθετικότητας. Στις εξισωτικές κοινωνίες, παραδείγματος χάρη, οι μηχανισμοί αυτοί λαμβάνουν τη μορφή της γελοιοποίησης, του τελεστικού κατευνασμού, του χορού έκστασης, της ειρωνείας, των αστεισμών αλλά και της απόσχισης των δυσαρεστημένων μελών της κοινωνικής ομάδας. Η συγκριτική οπτική είναι αυτή που κλονίζει τις κατηγορίες θέασης της δικής μας κουλτούρας και συντείνει στον πιο ακριβή προσδιορισμό των κοινωνικών φαινομένων, όπως η βία και οι μορφές που αυτή λαμβάνει. Έτσι, ότι μπορεί ενδεχομένως να βαφτίσει κανείς βία στις μη δυτικές κοινωνίες χρειάζεται να εξετάζεται σε συνάρτηση με το δικαίωμα πρόσβασης σε πηγές και πόρους, με το υπάρχον σύστημα κοινωνικής διάκρισης και αναγνώρισης, με τον τρόπο με τον οποίο δομείται ή αποδομείται η έννοια της εξουσίας, με τη διαδικασία συγκρότησης πάσης φύσεως ιεραρχιών, την επίτευξη ή μη της συναίνεσης, αλλά και με τον τρόπο επίλυσης των διαφορών, καθώς και σε συνάρτηση με το παγκόσμιο σύστημα. Από αυτή την άποψη παραμένει αδιαμφισβήτητο γεγονός το ότι η αποικιοκρατία έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στη δημιουργία ή την όξυνση του εν λόγω φαινομένου κατά τη διαδικασία αποδιάθρωσης, ουσιαστικά, των μη δυτικών κοινωνιών. Με τον τρόπο αυτό, ωστόσο, η συγκριτική αυτή οπτική συνηγορεί και στη διάλυση πολιτισμικών προκαταλήψεων, οι οποίες παράγουν διακρίσεις και κατηγοριοποιούν τον κόσμο, αναδεικνύοντας ότι κάθε πολιτισμός έχει τη δική του λογική, τη δική του δυναμική καθώς και ότι, όταν εντάσσεται στο πολιτικό παιχνίδι της εξουσίας, το αναπόφευκτο αποτέλεσμα είναι η ανισότητα και η παραγωγή βίας, άμεσης ή έμμεσης.

Είναι ωστόσο χρήσιμο να τονισθεί ότι η ένταξη των φαινομένων στο πλαίσιο εκφοράς τους και η συνεπαγόμενη ανάλυσή τους εμπειρικλείει μια παγίδα της λογικής και του μεθοδολογικώς πολιτικά ορθού. Τα κοινωνικά και πολιτισμικά φαινόμενα είναι επιστημονικά απαραίτητο να αναγιγνώσκονται εντός των δομών που τα εξέθρεψαν, ώστε να αναδεικνύεται η ποικιλομορφία, η πολυπλοκότητα και η σχετικότητα της εκβολής τους. Παραμένοντας όμως κανείς μονάχα σε αυτή τη λογική δεν απέχει πολύ από το να αγγίξει τα όρια της πολιτισμικής σχετικότητας ουδετεροποιώντας τις διαδικασίες επιβολής δύναμης, αποπολιτικοποιώντας την παραγόμενη καταπίεση, δημιουργώντας Άλλους που έχουν αδικηθεί από το «όμοιο χέρι» της μοίρας και στην ουσία, όπως τονίζει ο συγγραφέας, χάνοντας τα οικουμενικά κριτήρια για την ανθρωπότητα.

Το βιβλίο αυτό, εμπλουτισμένο καθώς είναι με τον προβληματισμό που θέτει ο Β. Καρύδης προλογίζοντάς το, δεν αποτελεί μονάχα μια επιστημονική καινοτομία στο πεδίο της ανθρωπολογίας στην Ελλάδα, αλλά στην ουσία και μια πολιτική παρέμβαση. Δημιουργεί προβληματισμό για τη σωματοποίηση της βίας στην καθημερινότητά μας, δείχνει έναν δρόμο συνάντησης και συνομιλίας του επιστημονικού με το πολιτικό θέτοντας ουσιαστικά σε αμφισβήτηση το «βιολογικό» πεπρωμένο του ανθρώπου ως παραγωγού βίας, επιχειρεί να καταδείξει τη στενή σχέση της έννοιας του δικαίου με τον τρόπο με τον οποίο τη διαχειρίζονται οι έχοντες εξουσία και τέλος αναλύει τον τρόπο με τον οποίο τα ενεργά υποκείμενα αντιδρούν όταν εντάσσονται σε πλαίσια ανισοτήτων και διακρίσεων που δημιουργούν βία. Η τελευταία αντιμετωπίζεται ως ένα ολικό κοινωνικό φαινόμενο, για να θυμηθούμε τον Mauss, καθώς ενέχει σημαντι-

κές οικονομικές, νομικές, πολιτισμικές, ηθικές και πολιτικές διαστάσεις και επενέργειες, γεγονός που δημιουργεί νέα σύνολα σχέσεων ανάμεσα σε άτομα, κοινωνικές ομάδες και πράγματα. Από την άλλη, η παρέμβαση αυτή πολιτικοποιεί και την ανθρωπολογία την ίδια, η οποία υπό τον μανδύα της πολιτισμικής σχετικότητας, της εμμονής στην εφαρμοσμένη της διάσταση ως μέσου υπέρβασης της ανισότητας, των ηθικών ζητημάτων που προκύπτουν από την επιτόπια έρευνα και της εστίασης στο μερικευμένο της μικροκοινωνικοπολιτισμικής ανάλυσης αντιμετωπίζει την έννοια του πολιτικού ως ουσία και όχι ως διαδικασία. Είναι, ωστόσο, κάτι παραπάνω από σίγουρο ότι δεν υπάρχει ουδέτερη επιστήμη και ότι, όπως το διατύπωσε ο Μαρξ, η επιστημονική αλήθεια φαντάζει πάντα παράδοξη όταν την κρίνουμε από την καθημερινή πείρα που αντιλαμβάνεται μόνο την απατηλή εξωτερική όψη των πραγμάτων.

Στο μέτρο που η έννοια της βίας προφέρεται ως αναλυτικό εργαλείο για τη διερεύνηση των μορφών επιβολής της και της διάχυσης της εξουσίας δημιουργεί τη δυνατότητα, όπως το επιχειρεί ο συγγραφέας, επανενοιολόγησης του πεδίου. Αυτό αντι-

μετωπίζεται ως χώρος κοινωνικός και πολιτικός, όπου τα ενεργά υποκείμενα εντάσσονται σε σχέσεις δύναμης και συστήματα διακυβέρνησης. Γι' αυτόν εξάλλου το λόγο, το πυκνογραμμένο κείμενο αναφαιίνεται ως εργαλείο ανάλυσης διαμέσου του πεδίου και όχι ως ανάλυση ενός αντικειμενοποιημένου πεδίου, ως απόσταγμα συστηματικής διεπιστημονικής προσέγγισης καθώς και ως προσπάθεια προσδιορισμού και ερμηνείας του φαινομένου. Έτσι, η διαπραγμάτευση της βίας κατορθώνεται μέσα από τις μεθοδολογικές απαιτήσεις και κατακτήσεις της ανθρωπολογίας, δηλαδή την άρση των αυτονόητων της δικής μας κουλτούρας, την τοποθέτηση των κοινωνικών φαινομένων στη διαλεκτική τους αλληλεξάρτηση με άλλα, την πολυσημία και αμφισημία των σημασιών και την εξάρτησή τους από το συμπεριέχον και, τέλος, τον κριτικό αναστοχασμό για την ίδια την επιστημονική πρακτική και τις πολιτικές της συνέπειες. Είναι στο πλαίσιο αυτών των όρων που το βιβλίο αυτό συμβάλλει ουσιαστικά στην κατανόηση μιας σοβαρής πλευράς της κοινωνικής καθημερινότητας και της πολιτικής πρακτικής.

Μάνος Σπυριδάκης